

Türk Turizm Araştırmaları Dergisi

2019, 3(1):47-58.

DOI: [10.26677/tutad.2019.46](https://doi.org/10.26677/tutad.2019.46)

ISSN: 2587-0890 Dergi web sayfası: <https://www.tutad.org>

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Türk Devletlerinin Turizm Rekabetçilik Performansının Homojenlik Analizi

Orkhan ALİLİ, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Doktora Öğrencisi, e-posta: orkhan.alili@ogr.iu.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5339-1429>

Prof. Dr. İsmail KIZILIRMAK, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İstanbul, e-posta: ikizlirmak@yahoo.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9141-6420>

Öz

Yerli ve yabancı literatürde sektörlerin rekabet gücünü şekillendiren çok sayıda faktörden söz edilmektedir ki, ilgili sektörün rekabet gücünün değerlendirilmesi ancak bu faktörlerin ölçülmesi ile mümkün olabilmektedir. Yüksek rekabet gücüne sahip destinasyonlar, pazar payını korumakla beraber, bu süreçte kaynaklarını da sürdürülebilir bir şekilde kullanarak katma değeri daha yüksek turizm ürünü ortaya koyacaklardır ki, bu da destinasyonların rekabetçilik gücüne etki eden faktörlerin ölçümünü zorunlu kılmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Türk Devletlerinin rekabet güçlerinin Küresel Rekabet Endeksi ve Seyahat ve Turizm Rekabet Endeksi ışığında değerlendirilmesi ve turizm rekabet gücünün uluslararası rekabetçilikte üstünlük kazanmayı anlamlı bir şekilde etkileyip etkilemediğinin tespit edilmesidir. Ayrıca, turizm rekabetçiliğine göre ülkelerin homojen bir yapıya sahip olup olmadıkları da çalışma kapsamında analiz edilmeye çalışılmıştır. Yapılan çalışma, Türk Devletlerinin turizm performanslarının bölge ülkeleriyle kıyaslanması için literatüre önemli ölçüde katkı sağlamakla beraber, turizmde rekabet gücünün artırılması için gerek duyulan stratejilerin geliştirilmesi sürecinde politik karar vericilere de yardımcı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Rekabet Gücü, Kümelenme, Seyahat ve Turizm Rekabetçilik Endeksi, Türk Devletleri.

Makale Gönderme Tarihi: 31.10.2018

Makale Kabul Tarihi: 18.12.2018

Önerilen Atf:

Alili, O. ve Kızılırmak, İ. (2019). Türk Devletlerinin Turizm Rekabetçilik Performansının Homojenlik Analizi, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(1):47-58.

© 2019 Türk Turizm Araştırmaları Dergisi.

Journal of Turkish Tourism Research

2019, 3(1):47-58.

DOI: [10.26677/tutad.2019.46](https://doi.org/10.26677/tutad.2019.46)

ISSN: 2587-0890 Journal Homepage: <https://www.tutad.org>

RESEARCH PAPER

The Homogeneity Analysis of Tourism Competitiveness Performance of Turkish States

Orkhan ALİLİ, İstanbul University, Institute of Social Sciences, Tourism Management PhD Student, e-mail: orkhan.alili@ogr.iu.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5339-1429>

Prof. Dr. İsmail KIZILIRMAK, İstanbul University, Faculty of Economics, İstanbul, e-mail: ikizlirmak@yahoo.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9141-6420>

Abstract

The findings in both the local and international literature have identified that there are a number of indicators that could influence the competitiveness of the sectors and for determining the competitive power of the industries, it is very crucial to measure these parameters. Destinations with high tourism competitiveness, will not only maintain and protect the current market share, but also could develop high value-added tourism product, which emphasize the importance of evaluating the factors affecting the tourism competitiveness. The main purpose of this research is to analyze the competitiveness of Turkish states regarding with Global Competitiveness Index and Travel and Tourism Competitiveness Index and to determine if the competitiveness of tourism sector has an influence on the global competitiveness of these countries. Moreover, cluster analysis was conducted aimed at identifying the group of countries with similar tourism competitiveness scores and if the distribution of these countries is homogenous considering the subcategories of Travel and Tourism Competitiveness Index. This study is important in terms of helping political decision makers to improve the strategies that is important obstacle for higher tourism competitiveness, while also contributing significantly to the literature for comparing the tourism performance of Turkish States.

Keywords: Competitiveness Power, Clusters, Travel and Tourism Competitiveness Index, Turkish States.

Received: 31.10.2018

Accepted: 18.12.2019

Suggested Citation:

Alili, O. and Kızılırmak, İ. (2019). The Homogeneity Analysis of Tourism Competitiveness Performance of Turkish States, *Journal of Turkish Tourism Research*, 3(1):47-58.

© 2019 Türk Turizm Araştırmaları Dergisi.

GİRİŞ

Rekabet gücü, mikro anlamda firmalar, daha geniş bir çerçevede ise ülkelerin belirli bir sektörü tarafından üretilen mal ve hizmetlerin alternatifleri karşısında tercih edilmesi, bu sürecin sürdürülebilir bir şekilde devamlılığının sağlanması ve böylece piyasada rakiplerine karşı üstünlük sağlama yeteneği olarak ifade edilmektedir (Sarıkaya, 2006: 852-855). Turizm destinasyonları açısından değerlendirdiğimizde, günümüzde pazar payını korumak ve bunu üst sıralara taşımak isteyen destinasyonların kaynaklarını etkin bir şekilde kullanarak daha yüksek katma değere sahip ürünler üretmesi yüksek rekabet gücü göstergesi olarak kabul edilmektedir. Bir turizm bölgesini rakiplerinden farklı kılan herhangi bir özellik taşıması durumunda özellikle küreselleşme ile birlikte daha zorlu bir süreç haline gelen yoğun rekabet ortamında başarı elde etmesi hatta faaliyetini uzun süre devam ettirmesi oldukça güçtür (Hassan, 2000). Destinasyonların rekabet gücünü şekillendiren çok sayıda parametrenin var olduğu bilinmekte olup, ilgili sektörde kaydedilen gelişmelerin daha iyi bir şekilde anlaşılabilmesi ve rekabet gücünün ortaya konulabilmesinin tek yolu bu faktörlerin dikkatli bir şekilde ölçülmesi ve değerlendirilmesi ile mümkün olabilecektir.

Bu çalışmanın temel amacı, Dünya Ekonomik Formu tarafından her yıl yayınlanan Seyahat ve Turizm Rekabetçilik Endeksi (TTCI) ve Küresel Rekabetçilik Endeksi (GCI) verilerinden yararlanılarak, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu Güney Avrupa bölgesi ülkeleri ile Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan gibi Türk Cumhuriyetlerinin de yer aldığı Avrasya bölgesi ülkelerinin turizm sektörlerinin rekabet gücünün uluslararası rekabet gücü elde etmede herhangi bir etkiye sahip olup-olmadığını analiz etme, ayrıca çok değişkenli istatistiksel teknikler yardımıyla yapılan kümelenme analizi ile bu ülkelerin turizm rekabetçiliğine etki eden alt faktörleri inceleyerek bu bakımdan ülkelerin homojen özelliklere sahip olup olmadıklarını belirlemektir. Bu bölümlendirmenin temel amacı, turizmin gelişimi bakımından benzer özelliklere sahip ülkelerde turizmin mevcut durumunu değerlendirmek ve rekabetçi performansların gruplar arasında ne şekilde farklılık gösterdiğini belirlemektir. Yapılan analizler sonucunda, bölge ülkelerin turizm rekabet güçlerinin ülke rekabetçiliği üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiş, ayrıca Seyahat ve Turizm Rekabetçilik Endeksinin alt kategorileri göz önünde bulundurularak yapılan değerlendirmede, bölge ülkelerinin homojen bir dağılım göstermedikleri de ortaya çıkmıştır. Yapılan analizin Türk Cumhuriyetlerinde turizm politikalarının hazırlanması sürecinde en fazla gelişime gerek duyulan faktörlerin belirlenmesi, turizme tahsis edilen kaynakların daha etkin bir şekilde kullanımı, turizm stratejilerinin daha başarılı bir şekilde uygulanması (Evans vd., 2003: 173) ve ülkeler arasında kıyaslama yapılması sürecine de yardımcı olması hedeflenmiştir.

LİTERATÜR TARAMASI

Turizm, son yıllarda istihdama ve ülkelerin milli gelirine sağladığı katkılar ile hizmet sektörleri arasında ekonomiye en fazla girdi sağlayan sektörlerden biri haline gelmiştir. Bu bakımdan özellikle gelişmekte olan ülkelerin döviz açığını kapatmada önemli role sahip olması ve ödemeler dengesine sağladığı katkılar göz önünde bulundurulduğunda, günümüzde turizmin ekonomik etkilerinin yüksek boyutlara ulaşmış olduğu, bölgelerarası dengesizliği ortadan kaldırmada ve refah seviyesini yükseltmedeki rolü ile ise ülkelerin sürdürülebilir büyümesine ve kalkınmasına da yardımcı olduğu görülmektedir (Scheyvens, 2007: 232; Theobald, 2008:6).

1960'lı yıllara kadar uluslararası turizm hareketleri daha çok yüksek gelire sahip grupların katılımıyla ve sınırlı sayıdaki ülkelere yönelik gerçekleşmekteydi. 1980'li yıllardan itibaren ulaşım teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, ayrıca orta ve dar gelirli sınıfların da katılım sağlamaya başlaması ile turizm sektörü kitlesel bir olgu haline gelmiştir (Bahar ve Kozak, 2012: 38). BM Dünya Turizm Örgütü'nün 2017 yılında yayınladığı raporda son on yılda uluslararası turizm hareketlerinde kayda değer artışların yaşandığı ve turizmin hizmet sektörleri içerisinde lokomotif sektörlerden biri haline geldiğine dikkat çekilmektedir. Dünya Turizm Örgütü, 2017 yılında da seyahat ve turizm sektörünün istihdam yaratmaya, yoksulluğu azaltmaya, ülkelerin dengeli kalkınmasına sağladığı yararlar bakımından hizmetler sektörü içerisinde öne çıktığını ve artan politik ve ticari risklere rağmen arka arkaya yedi yıl istikrarlı bir büyüme kaydettiğini vurgulamaktadır. Raporda ayrıca, sektörün 2016 yılında küresel gelir içerisindeki payının %10,2'ye ulaştığına ve 292 milyon kişiye istihdam sağladığına da dikkat çekilmektedir (UNWTO, 2017). Gelecek yıllarda da artış hızının devam edeceği öngörülen sektörün sağladığı ekonomik, sosyal ve çevresel faydalardan daha fazla pay almaya çalışan ülkeler arasında rekabetin de hız kazanacağı şüphesizdir (Webster ve Ivanov, 2014: 137).

Büyüyen turizm pazarında daha fazla söz sahibi olmak ve pastadan daha büyük pay almak isteyen ülkelerin rekabetçi destinasyonlardan biri haline gelmesi son derece önemlidir. Bu durum, özellikle ülke gelirlerinin büyük bir bölümünü turizmden karşılayan ülkeler için turizm planlaması ve turizm politikalarının oluşturulması sürecinde doğru kararların verilmesini daha da önemli hale getirmekte, bu bakımdan turizm rekabetçilik gücüne etki eden faktörlerin dikkate alınmasını zorunlu kılmaktadır (Navickas ve Malakaustkaite, 2009: 37).

Turizmde rekabet gücünü etkileyen faktörler arasında turizm altyapısı, hükümet politikaları, çalışanların yetenekleri gibi faktörler ile birlikte rekabetçi üstünlük sağlamaya yardımcı olan doğal kaynakların da önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir. Bir turizm destinasyonunun rekabet gücüne etki eden çok sayıda objektif ve sübjektif kritik bileşenin var olduğunu belirten ve bunları niteliksel ve niceliksel faktörler altında gruplandıran Bahar ve Kozak (2012); insan sermayesini, teknolojik gelişmeleri, turistik arz ve talebi, imaj ve devletin rolünü, sunulan hizmet kalitesi gibi bileşenleri rekabete etki eden temel parametreler arasında değerlendirmektedir. Dwyer ve Kim (2003), Bütünleştirilmiş Rekabet Modelinde bu faktörleri doğal kaynaklar, talep koşulları, destinasyon yönetimi ve bölgesel koşullar başlığı altında, Crouch ve Ritchie ise (2000), Kavramsal Rekabet Modelinde temel kaynak ve çekicilikler, destek faktörleri, destinasyon yönetimi ve niteliksel faktörler başlıkları altında gruplandırmıştır. Bu modeller yanında, son yıllarda ülkelerin hem uluslararası, hem de seyahat ve turizm sektörlerinin rekabet gücünü ölçme ve değerlendirmede Dünya Ekonomik Formu tarafından yapılan araştırmalar da önemli rol oynamakta olup, bu kapsamda kurum tarafından geliştirilen Seyahat ve Turizm Rekabetçilik Endeksi (WEF, 2017b), sektörün rekabet gücüne etki eden faktörlerin belirlenmesine ve ülkeler arasında karşılaştırma yapmaya imkan tanımakta iken, Küresel Rekabetçilik Endeksi ise ülkelerin uluslararası rekabetçilik düzeylerinin analizine yardımcı olabilmektedirler (WEF, 2017a).

Dünya Ekonomik Formu tarafından hem Seyahat ve Turizm Rekabetçilik Endeksi, hem de Küresel Rekabetçilik Endeksinin oluşturulması ve ülke puanının hesaplanması sürecinde sektörler tahsis edilen kaynakların ne kadar etkin bir şekilde kullanıldığı, ayrıca sektörlerin sürdürülebilir gelişimi için gerek duyulan diğer zorunlu koşulların sağlanıp sağlanmadığı dikkate alınmaktadır. Rekabet gücünün analizi sonucunda yapılan puanlamalar özellikle ilgili sektörlerdeki eksikliklerin belirlenmesi ve geliştirilmeye ihtiyaç duyulan alanların tespit edilmesi açısından önem taşımakta olup (Mazanec ve Ring, 2011: 728) gelecekte bu alanda yapılması gereken iyileştirmeler ile sektörlerin genel ülke ekonomisine doğrudan ve ülke rekabetçiliğine olan dolaylı katkısı da arttırılabilecektir. Bu bakımdan, Seyahat ve Turizm Rekabetçilik Endeksi

tek başına Türk Cumhuriyetlerinin turizm rekabet gücünü ve buna etki eden faktörlerin ağırlığını ortaya çıkarmada yeterli iken, Küresel Rekabetçilik Endeksi ile birlikte değerlendirildiğinde çarpan ve çoğaltan etkisi ile 40'dan fazla sektörle etkileşim halinde olan turizm sektörünün ülke rekabeti üzerindeki mevcut etkisinin analizine de yardımcı olacağı düşünülmektedir (Ersun ve Arslan, 2011: 234).

Brittanica ansiklopedisinde Türk toplulukları, Altay dil ailesinin alt grubu olan Türk dil ailesinin farklı dillerinden birini konuşan ve ortak kültürü taşıyan gruplar olarak tanımlanmaktadır (www.brittanica.com). Günümüzde Türk Dünyası olarak ifade edilen coğrafyada var olan bağımsız Türk Devletleri; Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetidir. 2017 yılı Dünya Ekonomik Formu tarafından yayımlanan Seyahat ve Turizm Rekabetçilik Endeksinde (WEF, 2017b) Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan Avrasya bölgesi ülkeleri içerisinde, Türkiye ise Güney Avrupa ülkeleri ile beraber ele alınarak turizm rekabet gücü bakımından değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi (WTTC, 2017) verilerine göre, 2017 yılında Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan'a yapılan toplam seyahat sayısı 41,7 milyon kişiye ulaşmış olup, bu rakam aynı yıl gerçekleşen toplam uluslararası seyahatlerin %3,3'ne karşılık gelmektedir. Kış sporları, dağcılık, sağlık ve termal turizm, inanç turizmi bakımından yüksek potansiyele sahip bu devletlerin tarihi İpek Yolu güzergahı üzerinde bulunması, bölgenin kültürel açıdan da zengin mirasa sahip destinasyonlardan birine dönüşmesine önemli katkılar sağlamış, bu durum bölge ülkelerinin turizm rekabetçiliğini artırma fırsatını da beraberinde getirmiştir (Kantarci, 2007: 825). 2017 yılında turizm sektörü Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan'ın toplam milli gelirine doğrudan %3,5'lik katkı sağlamış olup, 849 bin kişiye de istihdam imkanı sunmuştur (WTTC, 2017).

YÖNTEM

Bu çalışmanın ilk amacı; ülke rekabetçiliği ile seyahat ve turizm rekabetçiliği arasında herhangi bir ilişkinin var olup olmadığını, bu bakımdan turizm rekabetçiliğine etki eden faktörlerde meydana gelecek değişikliklerin ülkelerin uluslararası rekabet gücünü ne şekilde etkilediğini belirlemektir. Bu kapsamda Dünya Ekonomik Formu tarafından yayımlanan endekste Türk Cumhuriyetlerinin de (Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan) aralarında bulunduğu Güney Avrupa ve Avrasya bölgesi ülkelerinin turizm sektörlerinin mevcut durumu değerlendirilerek sektörün uluslararası rekabetçilik elde etmedeki etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın ikinci amacı ise; Seyahat ve Turizm Rekabetçilik Endeksine göre ülkelerin rekabetçilik performanslarının homojenliğinin kümelenme yöntemi ile analiz edilmesi ve yine endeksin homojenlik analizini gerçekleştirmede yeterli bir gösterge olup olmadığının belirlenmeye çalışılmasıdır. Yayımlanan raporlarda Türkmenistan, Özbekistan ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin turizm sektörüne ilişkin verilere ulaşmanın oldukça güç olduğunu göz önünde bulundurarak bu araştırma sürecinde yapılan değerlendirmelerde Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan'ın verilerinden yola çıkılarak analiz süreci gerçekleştirilmiştir.

Araştırma sürecinde kullanılan ikincil verilere ulaşmada Dünya Ekonomik Formu tarafından yıllık olarak yayımlanan raporlardan yararlanılmıştır. Buna göre ülkelerin rekabetçilik düzeylerine ilişkin veriler Küresel Rekabetçilik Endeksi Raporu (WEF, 2017a), turizm sektörünün rekabetçilik düzeylerine ilişkin veriler ise Seyahat ve Turizm Rekabetçilik Endeksi (WEF, 2017b) Raporundan elde edilmiştir. Araştırmada aşağıda verilen hipotezler test edilmiş olup, verilerin

analizinde, kümelenme analizi ve regresyon analizi gibi istatistiksel yöntemlerden yararlanılmıştır.

H₁: Türk Cumhuriyetlerinin de aralarında bulunduğu Güney Avrupa ve Avrasya bölgesi ülkelerinin seyahat ve turizm sektörlerindeki rekabet gücü uluslararası rekabetçilik üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H₂: Turizm sektörünün gelişimi ve rekabetçilik performansını etkileyen faktörler açısından Türk Cumhuriyetleri homojen olmayan bir yapıya sahiptir.

Bu kapsamda, yukarıdaki hipotezlerden hareketle araştırmanın sonuç ve tartışma kısmı ise aşağıdaki gibi tasarlanmıştır;

- Avrasya ve Güney Avrupa bölgesi ülkelerinin rekabetçilik düzeylerinin Küresel Rekabetçilik Endeksi ve Seyahat ve Turizm Rekabetçilik Endeksi'ne göre değerlendirilmesi ve bunlar arasındaki korelasyonun incelenmesi,
- Genelde Avrasya ve Güney Avrupa bölgesi ülkelerinin, özelde ise Türk Cumhuriyetlerinin seyahat ve turizm sektörlerinin rekabetçilik düzeylerini etkileyen faktörlere göre homojen bir yapıda olup olmadıklarının analiz edilmesi.

BULGULAR

Seyahat ve Turizm Rekabetçilik Endeksi turizm bölgelerinin veya ulusal ekonomi düzeylerinde turizm sektörünün rekabetçiliğini gösteren endekstir. Endekse göre sektörün rekabet gücü ülkelerdeki turistik çekicilikleri, turizmin gelişim düzeyini ve bunlara etki eden bileşenleri göz önünde bulundurarak belirlenmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda endeksin ortaya çıkmasını etkileyen dört ana faktör bulunmaktadır ki, bunlar; "Yasal Çerçeve", "İş Ortamı", "Altyapı" ve "Doğal ve Kültürel Kaynaklar" faktörleridir. Her bir ana faktör çok sayıda alt bileşenden meydana gelmekte olup, bu bakımdan Seyahat ve Turizm Rekabetçilik Endeksi, sektörün rekabet gücünü etkileyen toplam 14 alt faktörün birleşmesinden meydana gelmektedir.

Araştırmada kullanılan bir diğer endeks, ulusal ekonomilerin rekabetçilik düzeylerini değerlendirme, bununla da hem mikro, hem de makroekonomik durumu analiz etmede kullanılan Küresel Rekabetçilik Endeksidir. Küresel Rekabetçilik Endeksi üç ana parametreden oluşmaktadır ki; bunlar "Temel Gereksinimler", "Etkinlik Arttırıcılar" ve "İnovasyon" faktörleridir. Ana faktörler farklı alt faktörlerden meydana gelmekte olup, bu endekste ki alt faktörlerin toplam sayısı ise 12'dir.

136 ülkenin değerlendirilmeye tabi tutulduğu 2017 yılı Seyahat ve Turizm Rekabetçilik Raporunda, Türk Devletlerinin 44'cü sıradan 115'ci sıraya kadar farklı konumlarda bulunduğu görülmektedir. Bu kapsamda Türk Cumhuriyetlerini turizm sektörlerinin rekabetçilik düzeyleri üzerinden karşılaştırdığımızda; listenin en üst sırasında bulunan Türkiye'nin ortalama 4,14 puan ile 44. sırada yer aldığı görülmekte iken, en düşük göstergeye sahip Kırgızistan'ın ise 3,1 puan ile toplam 136 ülkenin sadece 21'den daha yüksek turizm rekabetçilik puanına sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Araştırma kapsamında ülkelerin uluslararası rekabet güçlerini değerlendirmek amacıyla yararlanılan Küresel Rekabetçilik Endeksinde ise Türk Devletleri arasında en yüksek göstergenin 35'ci sıra ile Azerbaycan'a, en düşük göstergenin ise genel sıralamada 137 ülke arasında 102'ci sırada yer alan Kırgızistan'a ait olduğu görülmektedir.

Tablo 1. Türk Cumhuriyetlerinin Küresel Rekabetçilik ve Seyahat ve Turizm Rekabetçilik Skorları ve Sıralamaları

Ülke	GCI 2017-2018		TTCI 2017-2018	
	Skor	Sıra	Skor	Sıra
Azerbaycan	4,7	35	3,7	71
Türkiye	4,4	53	4,14	44
Kazakistan	4,35	57	3,6	81
Kırgızistan	3,90	102	3,10	115

Araştırmada H_1 hipotezi kapsamında test edilen ilk hipotez ile turizm sektörünün rekabetçiliği ve uluslararası rekabetçilik arasındaki ilişkinin ölçülmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda ilgili verilerine ulaşılan Türk Cumhuriyetlerinin de aralarında bulunduğu toplam 16 ülkenin turizm rekabet gücü ve uluslararası rekabet gücü arasındaki ilişkiyi ölçmek amacıyla Pearson Korelasyon Analizi uygulanmıştır. Yapılan analiz sonucunda turizm ve uluslararası rekabet gücü arasında pozitif yönlü doğrusal bir ilişkinin ($r=,590$) var olduğu ve bu ilişkinin istatistiksel açıdan da anlamlı olduğu ($p<0,05$) ortaya çıkmıştır (Tablo 3).

Tablo 2: Turizm Rekabetçiliği Bağımsız Değişkeni ile Uluslararası Ülke Rekabetçiliği Bağımlı Değişkeni Arasındaki İlişki

		TTCI 2017-2018	GCI 2017-2018
TTCI 2017-2018	Pearson Katsayısı	1	.590*
	Anlamlılık Düzeyi		.016
	N	16	16
GCI 2017-2018	Pearson Katsayısı	.590*	1
	Anlamlılık Düzeyi	.016	
	N	16	16

*Korelasyon 0.05 düzeyinde anlamlıdır.

Bu ilişkinin daha iyi anlaşılması için Türk Cumhuriyetlerinin de aralarında bulunduğu Güney Avrupa ve Avrasya bölgesi ülkelerinin seyahat ve turizm rekabetçilik düzeyinin ülke rekabetçiliği üzerindeki etkisini test etme amacıyla regresyon analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda, bir sektör olarak seyahat ve turizm sektörünün ülkelerin rekabet güçleri üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu ($\beta=0,229$; $p<0,05$) bulgulanmıştır (Tablo 4). Buna göre, ilgili ülkelerin seyahat ve turizm sektörlerinin rekabet gücünde meydana gelecek bir puanlık artış uluslararası rekabet gücünü ,229 puan arttıracaktır. Sonuç olarak H_1 hipotezi yapılan analiz sonucunda kabul edilmektedir.

Tablo 3: Turizm Rekabetçiliği Bağımsız Değişkeni ile Uluslararası Ülke Rekabetçiliği Bağımlı Değişkeni Arasındaki Regresyon Analizi

Model		B	Std. Error	Beta	t	Sig.
1	Sabit	3.414	.344		9.919	.000
	Turizm Rekabetçiliği	.229	.084	.590	2.735	.016
a. Bağımlı Değişken: Ülke Rekabetçiliği						

Çalışmada Türk Cumhuriyetlerinin turizm rekabetçiliğine etki eden faktörler bakımından homojen bir dağılım gösterdiğine ilişkin varsayımın test edilmesi amacıyla ise kümelenme analizine başvurulmuştur. Çok değişkenli analizlerden biri olan küme analizinin temel amacı çok sayıdaki değişkeni benzer ve farklı özelliklerinden yola çıkarak göre gruplandırmaktır. Bu bakımdan grup içerisindeki değişkenler kendi arasında homojen özellikler sergilerken, gruplar arasında heterojenlik hakim olacaktır (Chandra ve Menezes, 2001: 89-90).

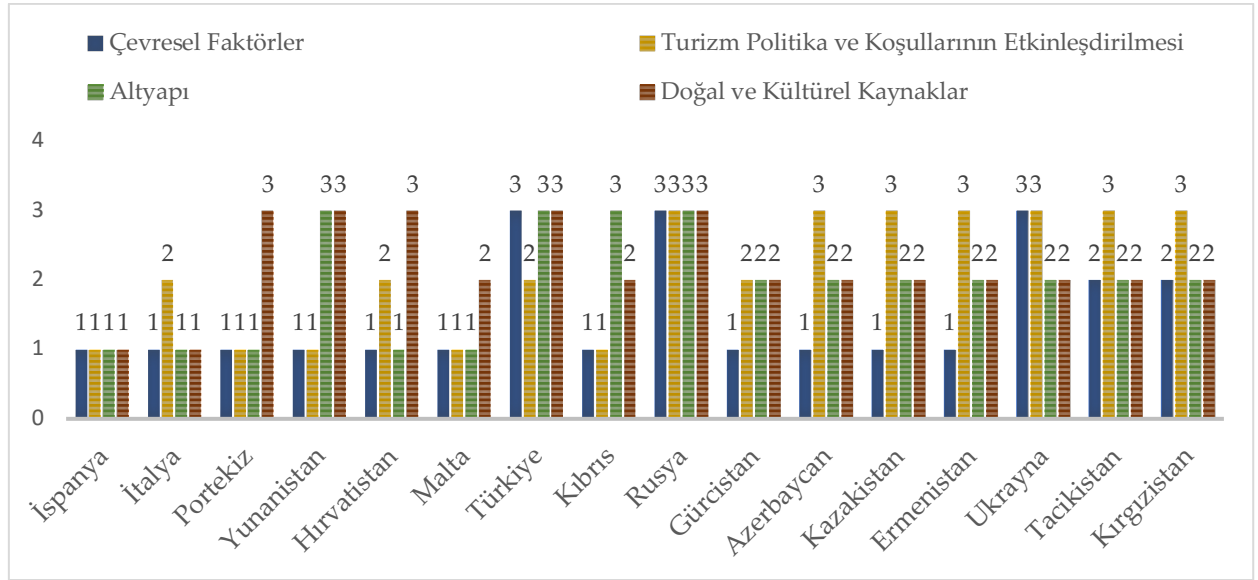
Değişkenlerin bir küme altında gruplandırılmasında farklı yöntemlerden yararlanılmaktadır ki, bunlar arasında daha yaygın olarak kullanılan yöntemler hiyerarşik ve hiyerarşik olmayan gruplandırma yöntemleridir. Çalışma kapsamında kullanılan K-Ortalamalar kümelenme analizi, hiyerarşik olmayan kümelenme yöntemlerinden biridir. Hiyerarşik kümelenme yönteminde küme sayısı analiz sonucunda ortaya çıkmakta iken, K-Ortalamalar tekniği araştırmacı tarafından önceden belirlenen sayıda kümelerin oluşturulması açısından farklılık göstermektedir (Veal, 2017: 493).

Çalışma kapsamında küme analizi SPSS paket programından yararlanılarak yapılmıştır. Küme analizinin gerçekleştirilmesinin temel amacı, Seyahat ve Turizm Rekabetçilik Endeksini alt boyutlarına göre değerlendirdiğimizde turizm sektörünün rekabetçilik düzeyi bakımından homojen yapıya sahip ülkelerin belirlenmesi ve bu ülkelerin birbirlerine göre rekabet durumlarının kıyaslanmasıdır. Daha önce de belirttiğimiz üzere, Seyahat ve Turizm Rekabetçilik Endeksinin dört ana parametresi bulunmakta olup, bunlar da kendi içerisinde çok sayıda alt boyutlardan meydana gelmektedirler. Bu faktörlerden ilki, “Çevresel Faktörler” olup; “İş Çevresi”, “Emniyet ve Güvenlik”, “Sağlık ve Hijyen”, “Beşeri Kaynaklar ve İşgücü Piyasası” ile “Bilgi ve İletişim” gibi alt kategorilerden meydana gelmektedir.

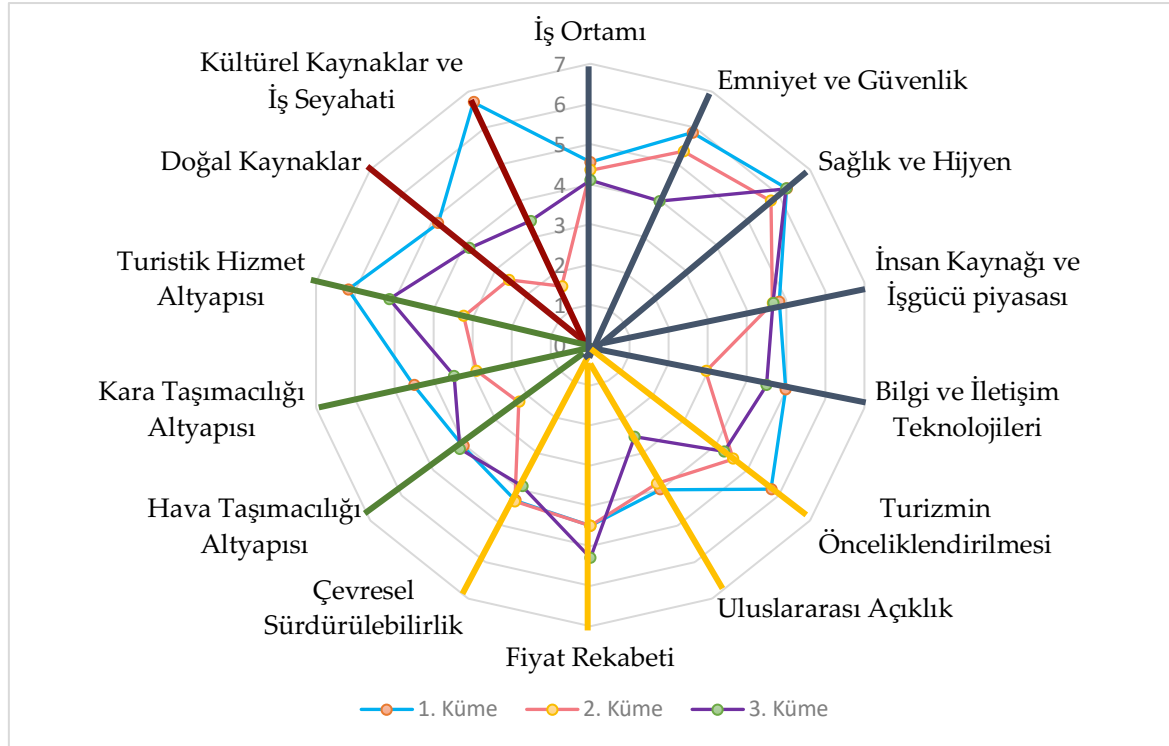
Çevresel Faktörler boyutu göz önünde bulundurularak yapılan ilk analizde, Şekil 2’den de görüldüğü üzere Azerbaycan ve Kazakistan yüksek rekabetçiliğe sahip birinci kümede, Kırgızistan orta rekabetçiliğe sahip ülkelerin bulunduğu ikinci kümede yer almakta iken, Türkiye ise üçüncü kümede yer almıştır. Çevresel rekabetçiliği etkileyen bileşenler açısından değerlendirildiğinde, özellikle hem son yıllarda ulusal güvenliğin turizm sektörü üzerindeki artan etkisi (Aschauer, 2014) ve yaşanan terör olaylarının ülke imajını zedelemesi hem de teknolojik altyapı faktörü bakımından Türkiye ve Kırgızistan’ın diğer grup ülkelerinden geride kalması gruplar arasında farklılığın ortaya çıkmasını etkileyen temel bileşenler olarak değerlendirilmektedir. Bunun dışında, Şekil 2 incelendiğinde yabancı sermaye yatırımlarına ilişkin düzenlemeler, özel sektör için yasal düzenlemelerin yeterliliği, ülkedeki vergilendirme sistemi, zorunlu eğitim ve işçi hakları gibi bileşenlerin yer aldığı eğitim, emek piyasaları ile finansal hizmetler bakımından ise kümeler arasında anlamlı bir farklılığın bulunmadığı görülmektedir.

Şekil 1. Ülkelerin Seyahat Ve Turizm Rekabetçiliği Endeksi Alt Faktörlerine Göre Kümelenmesi

Şekil 2. Seyahat ve Turizm Rekabetçiliğini Etkileyen Bileşenlerin Kümelenme Değerleri

Turizm Politika ve Koşullarının Etkinleştirilmesi başlıklı ikinci faktörde bulunan "Turizmin Önceliklendirilmesi", "Uluslararası Açıklık", "Fiyat Rekabeti" ve "Çevresel Sürdürülebilirlik" alt faktörleri göz önünde bulundurularak yapılan küme analizinde ise Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan gibi daha düşük rekabetçilik düzeylerine sahip ülkelerin üçüncü, Türkiye'nin ise bu ülkelere nazaran daha iyi göstergelere sahip olmasından dolayı ikinci kümede yer aldığı

görülmektedir. SSCB'nin dağılması ile bağımsızlığına yeni kavuşan Türk Devletlerinin özellikle geçiş ekonomisinde bulunmasından kaynaklı uluslararası açıklık konusunda büyük ölçüde zayıf kaldığı bilinmektedir. Bu bağlamda, yürürlükte olan bölgesel ticaret anlaşmaları ve hava hizmetlerindeki işbirliği bakımından ülkelerin gelişme kaydedememesi ayrıca vize süreci ve bu konudaki bürokratik engellere yönelik olarak son yıllarda Azerbaycan'ın ilerleme kaydetmesine rağmen (Carrion, 2016: 18), bunun bütüncül etkisinin yetersiz kalması ülkelerin bu faktörde geri kalmalarını etkileyen en temel bileşenlerdir.

Yukarıda söz edilen faktörler yanında kamu politikalarında turizme ayrılan bütçenin az olması, turizm ve seyahat verilerinin zamanında toplanması ile ilgili eksiklikler ve bu verilerin kapsamlılığına ilişkin sıkıntılar da "Turizm Politika ve Koşulları" faktöründe, Kazakistan ve Kırgızistan gibi üçüncü grupta kümelenen ülkelerin hem Türkiye gibi ikinci, hem de İspanya, İtalya, Portekiz gibi rekabet gücü bakımından lider birinci grup ülkelerinden geride kalmalarının başlıca nedenleri arasında sıralanabilir. Faktöre dahil diğer bileşenler açısından incelendiğinde, Kırgızistan, Kazakistan ve Azerbaycan'ın sadece fiyatlar genel düzeyi ve fiyat rekabetçiliği hususunda Türkiye'ye göre daha güçlü rekabet gücüne sahip oldukları ortaya çıkmaktadır. Faktördeki son bileşen olan turizmin daha sürdürülebilir bir yapıya kavuşması amacıyla yürütülen politika ve stratejiler açısından değerlendirdiğimizde ise, analize tabi tutulan tüm Türk Devletlerinin hem birbirine benzer bir yapıya sahip oldukları, hem de bölgedeki diğer ülkelerin genel ortalamasına yakın bir göstergeye sahip oldukları ortaya çıkmıştır.

Turizmin gelişimi üzerinde önemli bir paya sahip ulaşım ve turistik hizmet altyapısına ilişkin verilerden yararlanılarak yapılan üçüncü analiz sonucunda Türkiye'nin orta rekabetçilik düzeyi ile Rusya, Yunanistan ve Kıbrıs gibi bölge ülkeleri ile benzer özellikler göstererek üçüncü kümede konumlandığı görülmektedir. Bu bakımdan Türkiye'nin İtalya, İspanya, Hırvatistan ve Portekiz gibi birinci kümede yer alan ve daha güçlü rekabetçilik düzeyine sahip bölge ülkelerinden kara ulaşım altyapısı ve turistik hizmet altyapısı bakımından geride kaldığı, hava yolu ulaşım altyapısı bakımından ise benzer rekabetçilik düzeyine sahip olduğu görülmektedir. 2017 yılında yayınlanan raporda (WEF, 2017b), hava ulaşımı altyapısı bakımından 136 ülke arasında 14. sırada yer alan Türkiye'nin özellikle 2018 yılından itibaren yeni havalimanının da faaliyetine başlaması ile beraber yoğunluk sorununu ortadan kaldıracağı ve gelecek yıllarda daha üst sıralara çıkacağı tahmin edilmektedir. İkinci grupta yer alan Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan gibi ülkeler ise turizm altyapısı bakımından zayıf rekabet gücüne sahip ve bu bakımdan gelişime ihtiyaç duyulan ülkeler olarak değerlendirilmektedir.

Analize tabi tutulan son parametre turizm bölgelerinin rekabet gücü elde edebilmesi için kritik öneme sahip doğal ve kültürel çekiciliklerin dahil olduğu "Kaynaklar" alt kategorisidir. Bu kapsamda sadece Türkiye'nin hem doğal hem de kültürel kaynaklar bakımından diğer Türk Devletlerinden daha yüksek bir rekabetçilik düzeyine sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Dünya Mirası Listesi'nde bulunan doğal ve kültürel değerleri ve yine sayısı 15'e ulaşan somut olmayan kültürel miras örnekleri ile listenin üst sırasında kararlaştıran Türkiye'nin sahip olduğu bu eşsiz değerlerle önemli bir fırsatı da elinde bulundurduğu şüphesizdir. Ancak unutulmamalıdır ki, listede yer alan ancak doğal ve kültürel değerleri bakımından rekabetçilik düzeyi daha zayıf kalan Türk Devletlerinin turizm politikası ve planlaması sürecinde belirleyecekleri stratejik kararlar ile bu zayıflıkları atlatılabileceği de şüphesizdir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırma ile Türkiye, Azerbaycan Kazakistan ve Kırgızistan gibi Türk Cumhuriyetlerinin turizm sektörlerinin genel durumu analiz edilerek, sektörün uluslararası rekabetçilik kazanmaya katkı sağlayıp sağlamadığı Dünya Ekonomik Formu tarafından belirlenen parametreler ve alt faktörler ışığında incelenmeye çalışılmıştır. Ülkelerin turizm sektörlerinin genel durumu her yıl Dünya Ekonomik Formu tarafından yayımlanan, 4 ana faktör ve 14 alt faktörden oluşan Seyahat ve Turizm Rekabetçilik Endeksi ve Küresel Rekabetçilik Endeksi verilerinden yararlanılarak incelenmiş, analize tabi tutulan Türk Devletleri endekste yer alan bölümlendirme şekli ile Güney Avrupa ve Avrasya ülkeleri ile beraber ele alınarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Endekste yer almayan Türkmenistan, Özbekistan ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti gibi Türk Devletlerinin ilgili verilerine ulaşılamaması sebebi ile araştırma kapsamı dışında tutulmuştur.

Araştırma bulguları, analize tabi tutulan ülkelerde turizm rekabet gücünün uluslararası rekabetçilik üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğuna yönelik hipotezi doğrular niteliktedir. Bu sonuç, turizm rekabetçiliğinde yaşanan artışların Türk Devletlerinin uluslararası rekabet gücünü arttırmaya yardımcı olacağını bir kez daha ortaya koymaktadır. Araştırma sürecinde başvuru küme analizi ile benzer turizm rekabet gücüne sahip olan ülkelerin gruplandırılması amaçlanmış olup, rekabetçiliği etkileyen dört ana faktör ve bunları oluşturan alt faktörler göz önünde bulundurularak yapılan analizler ile Türk Devletlerinin bazı faktörlerde iki, bazı faktörlerde ise üç farklı grupta kümelendiği ve bu bakımdan homojen olmayan özellik gösterdikleri ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan, genel sonuçlar itibariyle Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan'ın bölgedeki diğer ülkelere göre birçok bileşende düşük rekabetçilik skorları ile zayıf rekabetçilik düzeyine sahip oldukları görülmüş, Türkiye'nin ise orta rekabet gücü ile bu ülkelerin önünde, bölgedeki İspanya, İtalya gibi ülkelerin ise gerisinde yer aldığı bulgulanmıştır.

Ortaya çıkan kümeler, turizm rekabetçiliği konusunda benzer ve farklı özelliklere sahip Türk Devletlerinin belirlenmesine yardımcı olmuştur ki, bu da gelecekte ortak rekabet stratejilerinin geliştirilmesine de yardımcı olacaktır. Çalışma sonucunda aynı kümede yer aldığı ve turizm rekabetine etki eden faktörler bakımından homojen özellikler gösterdiği belirlenen Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan arasında mevcut eksiklerin ortadan kaldırılması için ortak çalışmalar yürütülebilir. Özellikle zengin doğal ve kültürel kaynaklara sahip olmasına rağmen bu göstergelerde düşük rekabetçilik grubunda yer alan bu ülkelerin ortak tanıtım çalışmalarına yönelmesi buna örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca turistik hizmet altyapısı, hava taşımacılığı altyapısı ve uluslararası açıklık bakımından zayıf rekabetçiliğe sahip Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan'ın hem turizm rekabetçiliğini, hem de turizm rekabetçiliğinden etkilenen uluslararası rekabetçiliğini artırması için bu faktörlerde en iyi gelişmişlik düzeyine sahip İspanya, İtalya, Portekiz gibi ülkeler ile neredeyse benzer rekabetçilik gücüne ulaşmış olan Türkiye'nin tecrübelerinden de yararlanabilmesi, bunun için karşılıklı işbirliğinin geliştirilmesinin de ilgili eksikliklerin ortadan kaldırılmasına olumlu yönde katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Aschauer, W. (2014). *New Approaches in The Research on Terrorist Attacks Affecting Tourism Demand*, (Editor) Andrews, H.: *Tourism and Violence* incl. (165-186) New York: Routledge.

Bahar, O. ve Kozak, M. (2012). *Turizm ve Rekabet*, Ankara: Detay Yayın.

Carrion, C. J. (2016). *Why Azerbaijan Needs A Strategic Reform of Its Foreign Policy Towards The European Union?*, Center for Economic and Social Development, Baku.

- Chandra, S. and Menezes, D. (2001). Applications of multivariate analysis in international tourism research: The marketing strategy perspective of NTOs, *Journal of Economic and Social Research*, 3 (1): 77-98.
- Çoban, O. (2001). Teknolojik Gelişme ve Rekabet Gücü. *Verimlilik Dergisi*, 4, 32.
- Crouch, G. I. and Ritchie, J. B. (2000). The Competitive Destination: A Sustainability Perspective, *Tourism management*, 21(1): 1-7.
- Dwyer, L. and Kim, C. W. (2003). Destination Competitiveness: Determinants and Indicators, *Current Issues in Tourism*, 6(5): 369-414.
- Ersun, N. ve Arslan, K. (2011). Turizmde Destinasyon Seçimini Etkileyen Temel Unsurlar ve Pazarlama Stratejileri, *MU İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 31 (2), 229-248.
- Evans, N., Stonehouse, G. and Campbell, D. (2003). *Strategic Management for Travel and Tourism*. Amsterdam: Butterworth-Heinemann.
- Hassan, S. S. (2000). Determinants of market competitiveness in an environmentally sustainable tourism industry, *Journal of Travel Research*, 38(3), 239-245.
- Kantarci, K. (2007). Perceptions of Foreign Investors on the Tourism Market in Central Asia Including Kyrgyzstan, Kazakhstan, Uzbekistan, Turkmenistan, *Tourism Management*, 28, 820-829.
- Mazanec, J. A. and Ring, A. (2011). Tourism Destination Competitiveness: Second Thoughts on The World Economic Forum Reports, *Tourism Economics*, 17 (4), 725-751.
- Navickas, V. and Malakauskaite, A. (2009). The Possibilities for The Identification and Evaluation of Tourism Sector Competitiveness Factors, *Engineering Economics*, 1, 37-44.
- Sarıkaya, S. (2006). Sürdürülebilir Rekabet Avantajı, (Editör) Eraslan, H. ve Şelli, F.: *Sürdürülebilir Rekabet Avantajı Elde Etmede Organik Tarım Sektörü : Sektörel Stratejiler ve Uygulamalar* içinde (ss. 851-864) İstanbul, Uluslararası Rekabet Araştırmaları Kurumu Derneği (URAK).
- Scheyvens, R. (2007). Exploring the Tourism-Poverty Nexus, *Current Issues in Tourism*, 10(2-3): 231-234.
- WEF (World Economic Forum). (2017a). *Global Competitiveness Report 2017-2018*. [Online] <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2017-2018> , [Erişim Tarihi: 24.04.2018]
- WEF (World Economic Forum). (2017b). *The Travel & Tourism Competitiveness Report 2017*. [Online] http://www3.weforum.org/docs/WEF_TTCR_2017_web_0401.pdf , [Erişim Tarihi: 24.04.2018]
- Theobald, W. (2006). The Meaning, Scope, and Measurement of Travel and Tourism, (Editor) Theobald, W.: *Global Tourism* incl. (pp. 5-25) Amsterdam, Butterworth-Heinemann.
- UNWTO. (2017). *Tourism Highlights 2017 Edition*, World Tourism Organization, Madrid.
- Veal, A. J. (2011). *Research Methods for Leisure & Tourism*. United Kingdom: Harlow.
- Webster, C. and Ivanov, S. (2014). Transforming competitiveness into economic benefits: Does tourism stimulate economic growth in more competitive destinations? *Tourism Management*, 40, 137-140.
- World Travel and Tourism Council (WTTC). (2017). *Travel and tourism: Global economic impact and issues, 2017*.
- www.britannica.com/topic/Turkic-peoples [Erişim Tarihi: 21.05.2018].